

ГЕРМАНИЯ ТАШҚИ СИЁСАТИДА МАРКАЗИЙ ОСИЁ ЙЎНАЛИШИ

Уктамжон Базарбаевич Битураев,

Катта ўқитувчиси

“Шарқ мамлакатлари сиёсати ва халқаро муносабатлар” кафедраси

Тошкент давлат шарқшунослик университети

Аннотация. Мазкур мақолада Европанинг етакчи давлатларида бири бўлган Германиянинг халқаро сиёсатида Марказий Осиё длатларининг ўрни ва аҳамияти ҳақида тадқиқотларимизни баён этдик.

Калит сўзлар. Германия, Марказий Осиё длатлари, Эрон, Хитой, Россия, Россия – Украина уруши.

ЦЕНТРАЛЬНОАЗИАТСКОЕ НАПРАВЛЕНИЕ ВО ВНЕШНЕЙ ПОЛИТИКЕ ГЕРМАНИИ

Битураев Уктамжон Базарбаевич,

Старший преподаватель

«Политика и международные отношения стран Востока» кафедра

Ташкентский государственный университет востоковедения.

Аннотация. В этой статье мы описали наше исследование роли и значения стран Центральной Азии в международной политике Германии, одной из ведущих европейских стран.

Ключевые слова. Германия, государства Центральной Азии, Иран, Китай, Россия, российско-украинская война.

CENTRAL ASIA DIRECTION IN GERMAN FOREIGN POLICY

Uktamjon Bazarbaevich Bituraev,

Senior teacher

"Politics and International Relations of Eastern Countries" department

Tashkent State University of Oriental Studies.

Annotation. In this article, we have described our research on the role and importance of Central Asian countries in the international policy of Germany, one of the leading European countries.

Keywords. Germany, Central Asian states, Iran, China, Russia, Russia-Ukraine war.

Кириш

Ғарб санкцияларига учраган Эрон, Хитой ва Россия ҳамда беқарор Афғонистон билан ўралган Марказий Осиё республикалари Ғарб давлатлари билан турли соҳаларда ҳамкорликни кучайтиришга интилмоқда. Ўз ўрнида тобора каттароқ глобал кучга айланиб бораётган Хитой ва Россияга чегарадош ҳамда Ҳиндистонга яқин бўлган Марказий Осиёга нисбатан ғарб давлатларининг ҳам қизиқиши юқори даражада. Россия Украина уруши сабаб энергия танқислиги муаммосига дуч келган Европанинг етакчи давлатларида минтақа давлатлари билан ҳамкорликни янги босқичга олиб чиқишга нисбатан фаол ҳаракатлар кузатилмоқда. Сўнгги пайтларда Марказий Осиёга кўпроқ қизиқиш билдираётган давлатлардан бири Германиядир. Европа Иттифоқининг таъсисчи давлатларидан бири Германия кучли инновацион салоҳияти, экспортга йўналтирилган, рақобатбардош иқтисоди билан ЕИнинг биринчи, дунёнинг эса тўртинчи иқтисоди даражасига кўтарилган. Мамлакат ялпи ички маҳсулоти тахминан 4 триллион доллар ёки жаҳон ялпи ички маҳсулотининг 4,5 фоизини ташкил қилади¹.

Расмий Берлин Марказий Осиёни Россия, Хитой ва Европа ўртасида боғловчи муҳим аҳамиятга эга, истикболли ва барқарор минтақа сифатида кўришини таъкидлаб келади. 2007 йилдан бошлаб Германия томонининг ташаббуси билан Европа Иттифоқида Марказий Осиё бўйича стратегия қабул қилиниши ортидан ўзаро ҳамкорликнинг институтционал асослари яратила бошланди. 2019 йилда Европа Иттифоқининг минтақага оид янгиланган стратегияси қабул қилинишида ҳам Германия ташаббускор бўлди. Унинг ташаббуси билан ўзаро мулоқотнинг янги “Европа Иттифоқи – Марказий Осиё” формати яратилди, шунингдек 2023 йил сентябр ойида биринчи маротаба “Германия-Марказий Осиё” саммити бўлиб ўтди. Германиянинг Марказий Осиё минтақасига нисбатан қизиқшининг шаклланиш босқичлари ва сабаблари, унинг минтақа бўйича янгиланган стратегиясининг мазмуни ҳамда ҳамкорлик бўйича истикбол режаларининг минтақа республикалари иқтисодий тараққиётига таъсири мазкур мақолада кўриб чиқилади. Шунингдек, мазкур мақолада минтақа республикаларининг ўз ҳамкорларини диверсификация қилиш сиёсатига Германиянинг минтақа бўйича сиёсатига қанчалар мос эканлиги каби геосиёсий масалалар ҳам Ўзбекистон ва Германия ҳамкорлик алоқалари мисолида таҳлил қилинган.

Тадқиқотнинг мақсади расмий Берлиннинг Марказий Осиё, жумладан, Ўзбекистонга нисбатан янгиланган ташқи сиёсатининг моҳиятини, унинг томонлар манфаатларига мос равишда ривожланишига таъсир кўрсатувчи ички ва ташқи омилларни аниқлашдан иборат.

¹ “Ўзбекистон – важный партнер Германии в Центральной Азии”. 29.09.2023 <http://nhrc.uz/uz/news/> (25.05.2024)

Иккинчи жаҳон урушидан сўнг Германия ташқи сиёсатининг асосий босқичлари

Германия қайта бирлашгандан сўнг унинг ташқи сиёсатида учта асосий устувор тушунча белгиланди: марказий куч, иқтисодий куч ва фуқаролик (юмшоқ) куч. Марказий куч концепцияси ушбу давлатнинг Европа минтақасидаги геосиёсий позициясидан келиб чиққан ҳолда яратилди. Германия географик жиҳатдан Европанинг марказидаги БМТ хавфсизлик Кенгашининг доимий аъзоси ҳисобланадиган Франция билан чегарадош давлатдир. Иқтисодий куч тушунчаси эса Германия бирлашишидан аввал ҳам мавжуд эди. Бирлашувдан сўнг имкониятлари ва ресурслари кенгайган иқтисод, ташқи сиёсат билан боғлиқлик даражасини сақлаб қолди ва у Европанинг биринчи иқтисоди мақоми учун курашди. Кейинги концепция бу мамлакатнинг фуқаролик (юмшоқ) кучи бўлиб, у немис жанговар ғоясини йўқотиш учун қабул қилинган эди. Бу уч тушунча немис сиёсий элитаси тафаккурининг асосини ташкил этувчи “хаётий макон” тушунчаси билан боғлиқдир². Классик назарияларга кўра, давлат ташқи сиёсати унинг геосиёсий ўрни ва вазиятига боғлиқ бўлиб, давлатнинг асосий вазифаси мамлакат ҳудудий яхлитлигини сақлашдан иборат. Немис тарихчиси Стивен Бирлингнинг назариясига кўра, немис давлатининг ташқи сиёсати тўртта умумий даврга бўлинган бўлиб, бу даврларни англаш мамлакат ташқи сиёсатини идрок қилишда жуда муҳимдир:

Биринчи давр – халқаро майдонда Германияга нисбатан “нафрат” муносабатини йўқотиш устида фаол ишлаш ва уни жаҳон сиёсатида яхши шерикка айлантириш;

Иккинчи давр - Германиянинг НАТОга аъзо бўлиши ортидан давлат сиёсий мустақиллигининг бир мунча эътиборсиз қолдирганлиги;

Учинчи давр – “Neue Ostpolitik” сиёсатининг қабул қилиниши бўлиб, унга кўра мамлакат эътибори унинг шарқий чегараларига қаратилди.

Германиянинг шарқий чегараларига эътибор бериш сиёсати О.Бисмарк даврида ҳам бор эди. Лекин халқаро сабабларга кўра, бу сиёсат бир муддат тўхтатиб турилди ва мамлакат бирлашгандан сўнг ушбу ҳаракат қайта тикланди. Германиянинг “Шарқ сиёсати” “Совуқ уруш” даврида Америка ва Совет Иттифоқи бошчилигидаги Шарқ ва Ғарб ўртасидаги муносабатларда мувозанат сиёсатига эга эди. “Шарқ сиёсати” Германияга Совет Иттифоқи ва унинг туташ ҳудудларига алоҳида эътибор бериб, Марказий Осиё ва Кавказга йўл очди.

Тўртинчи давр - бу мамлакат бирлашгандан кейин бошланган (фуқаролик) кучининг ошиши билан боғлиқ бўлиб, бу даврда Германия ташқи сиёсатда мустақил фаолият юритишга интилди. Шунингдек, бу давр миллий ўзига хослик омилини ҳам юзага чиқарди. Европа халқларининг тарихий

² Zohreh Ghadbeigy. Germany's security policy in Central Asia and the Caucasus after 1991. <https://www.researchgate.net/publication/359771214>. April 2022.

хотираси сабаб “немис ирқи”нинг устунлиги ғояси ҳақида гапиришнинг салбий оқибатлари ҳисобга олинган ҳолда бироқ миллий ўзига хосликнинг йўқолишини ҳам олдини олишга ҳаракат қилинди. Аслида бу ғоя тарихда икки маротаба жаҳон урушига сабаб бўлди ва иккиси ҳам давлат обрўсига доғ туширди. Иккинчи жаҳон урушидан кейин бу шармандаликни Европа халқлари хотирасидан йўқ қилиш учун мамлакатнинг миллий ўзига хослигини бошқа йўл билан сақлаб қолишга ҳаракат қилинди³. Мазкур тўрт босқичнинг сўнгги иккисида Германиянинг Марказий Осиё минтақаси бўйича сиёсатининг йўналишлари ҳамда мақсад ва вазифалари белгиланади.

Германия ташқи сиёсатининг стратегик таркибий қисмлари

Сурия ва Украина инқироzi, халқаро терроризм ва экстремизмнинг кенг ёйилиши, халқаро беқарорлик фонида энергия хавфсизлигини таъминлашнинг мураккаблашиб бориши каби масалалар халқаро хавфсизлик тизимида кузатилган кескин ўзгаришлар, турли мамлакатлар сиёсий элитаси томонидан хавфсизлик масаласини жиддий кўриб чиқишга сабаб бўлди, шу жумладан Германияда ҳам. Углеводород захиралари ва бошқа зурурий табиий ресурслар дунёнинг Яқин Шарқ ва Евроосиё каби муайян минтақаларида жамланганлиги ҳисобидан, бир томондан энергияни истеъмол бозорларига ўтказиш зарурати, иккинчи томондан терроризм ва экстремизмга қарши кураш масалалари мамлакатлар ташқи сиёсатидаги энг муҳим стратегик масалалар сифатида кўрилмоқда.

Германия сиёсий элитасининг қайта бирлашиши давлат ташқи сиёсатининг стратегик таркибий қисмларини қайта қуриш ғоясини келтириб чиқарди. Шундай қилиб, Германиянинг ташқи сиёсати учта асосий стратегияда ўз аксини топган: *Биринчи*, Европа конвергенцияси ва Европа етакчилигининг ривожланиши (шу орқали Германиянинг жаҳон давлатига айланиши); *Иккинчи*, кўп томонлама ва кўп тармоқли сиёсатни қабул қилиш (бу АҚШнинг бир томонлама сиёсатига қарши бўлиш ва 2003 йилда АҚШнинг Ироққа бостириб киришига, шунингдек, 2011 йилда НАТОнинг Ливиядаги операцияларида бетарафликда қолиш); *Учинчи*, “Ostpolitik сиёсати” ни кенгайтириш (Хитой ва Япония билан муносабатларни кенгайтириш, Қозоғистон, Ўзбекистон, Туркменистон, шунингдек, Россия билан энергия таъминоти бўйича алоқаларни мустаҳкамлаш).

Германия “Ostpolitik” сиёсатида Марказий Осиёнинг ўрни

Юқорда қайд этилганидек, Марказий Осиё Кавказ билан бирга Германия “Ostpolitik” сиёсатининг бир қисмидир. Мамлакатнинг шарқий чегараларидаги вазият немис сиёсатчилари ва экспертларининг доимий диққат марказида бўлиб келган. Маккиндерга кўра, Марказий Осиё муҳим ва

³ Jakub Eberle, Understanding German Foreign Policy in the (Post-)Merkel Era—Review Essay, International Studies Review, Volume 25, Issue 2, June 2023, viad007,

марказий ўлкадир ва айнан шунинг учун ушбу минтақа кўплаб Ғарб давлатларининг эътиборини тортган⁴. Бу ҳудуд энергия захираларига бой. Минтақанинг айнан мазкур хусусияти ЕИ, шу жумладан, Германиянинг ҳам энергия ресурсларини девирсифекция қилиш сиёсатига жавоб беради. Россия Евросиё минтақасида энг йирик энергия захираларининг эгаси ва Европага асосий экспорт қилувчи эканлигини ҳисобга олсак, қайсидир маънода Россия Европага газ экспорти бўйича монополияга давогардир. Бу эса унга, энергия ресурсларидан куч манбаи сифатида фойдаланиш имкониятини беради. Украина мисолида (2006 ва 2011, 2014 ва 2022 йиллар) бу яққол намоён бўлган. Шундай қилиб, Яқин Шарққа нисбатан тинч минтақа бўлган Марказий Осиё Кавказ билан бирга Европанинг энергия таъминотида Россия ўрнини босиши мумкин бўлган муқобил манбаа сифатида кўрилади.

Минтақанинг энергия ресурслари Германиянинг Россия нефт ва газига қарама-қарши енгиллаштириб, энергия хавфсизлигини таъминлаш учун зарур ва шунинг учун ҳам минтақа Германиянинг хавфсизлик сиёсатида муҳим ҳисобланиб келган. 2001 йил сентябрь АҚШда содир этилган терактлар, Афғонистон ва Ироқдаги ҳарбий амалиётлардан сўнг Марказий Осиё давлатларининг халқаро тизимдаги аҳамияти ортди. Минтақанинг жаҳон сиёсатида аҳамияти ортиб борганлигининг сабабларидан бири унинг Афғонистонга яқинлиги эди, шунингдек, Марказий Осиё диний фундаменталистик оқимларининг кучайиши ва кенгайиши билан ҳам жиддий хавотирли минтақага айланди. 2000 йилларнинг дастлабки ўн йиллигида халқаро хавфсизлик соҳасида етакчи давлатларнинг асосий эътибори терроризмга қарши кураш, мустаҳкам тинчлик ва хавфсизликни ўрнатишга қаратилди. Шунинг учун халқаро терроризмга қарши кураш Германия ташқи сиёсатининг стратегик таркибий қисмларидан бири сифатида устувор аҳамият касб этди. Хулоса қилиб айтганда Германия “Ostpolitik” сиёсатида минтақа энергия манбаси ва хавфсизлик нуқтаи назаридан катта аҳамиятга эгадир.

Марказий Осиёга нисбатан янги стратегиянинг шаклланиши

Германиянинг Марказий Осиёга нисбатан ташқи сиёсати икки параллель йўналишда олиб борилмоқда. *Биринчидан*, Европа минтақавий стратегияси билан ҳамма вақт боғлиқ ташқи сиёсат. Германия 2007 йилда қабул қилинган ва 2019 йилда қайта кўриб чиқилган ЕИнинг Марказий Осиё бўйича стратегиясини ишлаб чиқишда ташаббускор бўлди. *Иккинчидан*, Германия минтақада ўзининг алоҳида икки томонлама императивларини, хусусан, немис тилида сўзлашувчи озчиликларнинг манфаатларини ҳимоя қилиш каби ўзига хос ёндашувни амалга оширмоқда.

Берлиннинг Марказий Осиёга нисбатан ташқи сиёсати учта йўналишга қаратилган, деб ҳисоблашимиз мумкин: 1) Россия ва Хитойнинг минтақадаги

⁴ Hess, M. (2004). Central Asia: Mackinder Revisited? Connections, 3(1), 95–106. <http://www.jstor.org/stable/26323024> т

хукмронлигига қарши кураш; 2) Германия компаниялари манфаатларини таъминлашга эътибор қаратган ҳолда иқтисодий ривожланишга кўмаклашиш; 3) хавфсизлик соҳасида ёрдам, жумладан Афғонистондаги беқарорлик натижасида келиб чиқиши мумкин бўлган хавфларни ҳисобга олиш.

ЕИнинг энг йирик иқтисодий қудрати бўлган Германия ўз иқтисодий мавқеини сақлаб қолиш ва мустаҳкамлаш мақсадида Марказий Осиёнинг хомашё ва энергия ресурсларига кириб бориш кўрсаткичларини оширишга интилоқда. Россия Украина урушидан сўнг юзага келган энергия муаммоси ва уни хавфсизлигини таъминлаш зарурати бу интилишни эҳтиёж даражасига кўтарди.

Россия газидан воз кечиш Германия ва умуман Европа иқтисодининг ўсиш кўрсаткичларини пасайтирди, натижада ижтимоий инқирозлар юзага келди. Стратегик масалаларда ягона давлатга қарамликнинг ҳалокатли оқибатларини тушуниб етган «кўҳна қитъа» давлатлари муқобил йўналишларни яратиш бўйича фаол ишлашни бошлади. Шунингдек, бу вазият Марказий Осиё давлатлари Россия таъсирини енгб ўтиш йўлида изланаётган бир даврга тўғри келганлиги, томонларни бир-бирига янада яқинлаштирди.

Европада энг катта энергия истеъмолчиси бўлган Германия, Европа ва Марказий Осиёни бир-бирига яқинлаштириш учун тегишли конъюнктурани яратмоқда. Мисол учун 2023 йил 29 сентябр Берлинда бўлиб ўтган саммитда Германия Марказий Осиё республикалар билан умумий музокара ўтказди ва улар билан стратегик шериклик ўрнатишга қарор қилди⁵. Мазкур учрашувда томонлар иқлим ўзгариши, барқарор ривожланиш, яшил энергия, демократия, инсон ҳуқуқлари, самарали бошқарув, рақамлаштириш, миграция, Афғонистонда барқарорликни таъминлаш ва гиёҳванд моддалар савдоси билан боғлиқ соҳаларда ҳамкорликни ошириш бўйича бир қатор келишувларга эришди.⁶ Турли соҳаларда ҳамкорлик бўйича шартномалар имзоланган бўлсада, бироқ Германия томонинг диққат марказида энергетика, хомашё ва иқтисодий масалалар бўлди.

Марказий Осиё ЕИнинг нефть ва табиий газ эҳтиёжларини қондиришда муҳим манба бўлиш имкониятига эга. Шунингдек, Ўзбекистон ва Қозғистон сингари турли ҳил ноёб маданларга бой бўлган давлатлар, яшил энергияга ўтиш учун зарур бўлган қимматбаҳо металлларни етказиб бериш имкониятига эга эканлиги нуқтаи назаридан ҳам Германия учун муҳим минтақага айланиб бормоқда, зеро яшил энергияга ўтиш лойиҳаларини яқинлаш учун зарур бўлган маданларни ҳозирга қадар Хитойдан сотиб олинган ва ўз тажрибасидан келиб чиққан ҳолда Европа давлатлари Хитой хом ашё ресурсларига қарамликни камайтириш истагида.

⁵ Joint Declaration by Heads of State of Central Asia and the Federal Chancellor of Germany”, Bundesregierung, <https://www.bundesregierung.de/resource/blob/> (20.05.2024)

⁶ Joint Declaration by Heads of State of Central Asia and the Federal Chancellor of Germany”, Bundesregierung, <https://www.bundesregierung.de/resource/> (20.05.2024)

Ўрта коридор – Германиянинг Марказий Осиё бўйича янги стратегияси

Бу йўналишдаги ҳамкорликни йўлга қўйиш учун логистикани таъминлаш муҳим масала ҳисобланади. Германия Осиёни Европа билан боғловчи, Жанубий ва Шимолий йўлакларга муқобил бўлган Ўрта коридорга ўз аҳамиятини қаратмоқда. Ўрта коридор Хитойнинг Тинч океани соҳилидан Европага энг қисқа йўл бўлиб у, Хитойдан Ўрта Осиё ва Қозоғистон ҳамда Каспий денгизи орқали Жанубий Кавказ минтақасига ва ундан сўнг Европага бориб уланадиган йирик логистика лойиҳасидир⁷. ЕИ ва Марказий Осиё ўртасидаги алоқани ушбу йўлак орқали таъминлаш томонларнинг умумий манфаатларига мос келади. Ўрта коридор ўз таъминот занжирини диверсификация қилиш ва Россия иштирокисиз энергия ҳамда хом ашё манбаларига хавфсиз киришни хоҳлайдиган ЕИ учун мустақил савдо йўли сифатида катта аҳамиятга эга⁸. Шу нуқтаи назардан, Хитойнинг “One belt -one road” ташаббусига муқобил сифатида ишлаб чиқилган «Global Gateway Initiative» глобал лойиҳаси орқали Ўрта йўлак лойиҳасини молиялаштиришга қарор қилинди⁹.

Европа Иттифоқи томонидан молиялаштириладиган бу йўналишда Марказий Осиё ресурсларини Европа бозорига олиб чиқишда Жанубий Кавказ биринчи ўринга чиқади. Чунки маршрутлардан бирида; Қозоғистон, Ўзбекистон ва Туркменистон орқали Каспий денгизига ўтиш; У ердан Озарбайжон, Грузия ва Қора денгиз орқали 4250 км темир йўл ва 500 км денгиз транспорти орқали Европага етиб бориш мумкин.¹⁰ Германия ва ҳатто Франция Қора денгиз чизигини ривожлантиришга аҳамият беради. Аммо шуни ёдда тутиш керакки, Хитой ушбу йўналишда фаол бўлишни хоҳлайди. 2023 йил 6 сентябрь куни Тбилисида бўлиб ўтган конференцияда сўзга чиққан Хитойнинг Грузиядаги элчиси Зхоу Қиан, Қора денгизнинг энг йирик порти ва савдо маркази сифатида режалаштирилган Анаклия лойиҳасига кизиқишлари давом этаётганини билдирди.¹¹

Фойдаланиш мумкин бўлган яна бир йўл - Озарбайжон аҳамият берадиган Зангезур коридоридир. Моҳиятан, Зангезур йўлаги йўлак бўйлаб йўлга қўйиладиган қуруқлик ва темир йўл транспорти туфайли вақтни тежайдиган ва Марказий Осиё давлатлари, шунингдек, Европага юк ташиш ҳажмини оширадиган йўналишни таклиф этади. Шу жиҳатдан Зангезур йўлаги

⁷ <https://www.worldbank.org/en/news/press-release/2023/11/27>

⁸ <https://www.maersk.com/news/articles/2023/09/13/unlocking-the-middle-corridor-a-new-route-for-central-asia-to-europe-logistics#:~:text=What%20is%20the%20Middle%20Corridor,region%20and%20further%20into%20Europe.>

⁹ <https://www.ankasam.org/the-importance-of-the-middle-corridor-in-the-germany-central-asia-strategic-partnership/?lang=en>

¹⁰ Victor Kotsev, “The Middle Corridor: Central Asia’s Rail Independence Vision”, Railway Technology, <https://www.railway-technology.com/features/the-middle-corridor-central-asias-rail-independence-vision/>

¹¹ “Chinese Ambassador Confirms Chinese Interest in Anaklia Port”, Civil Georgia, <https://civil.ge/archives/558042>,

Марказий Осиё-Европа алоқасини таъминловчи кучли вариант ҳисобланади. Бироқ, маълумки, Иккинчи Қорабоғ урушидан кейин сулҳга киритилган бўлсада, Зангезур йўлаги ҳали ишга тушмаган. Арманистоннинг келишувга келишни истамаслигида Жанубий Кавказда таъсир доирасини ўрнатмоқчи бўлган АҚШ ва ЕИнинг Арманистонни қўллаб-қувватловчи сиёсатининг таъсири жуда муҳим.

Аслида Европа Иттифоқининг Марказий Осиё-Европа алоқасини таъминлашда муҳим транзит йўли бўлган ушбу минтақада фаол иштирок этиш истагини прагматик сиёсат сифатида баҳолаш мумкин. Бироқ, Арманистонга ҳарбий ва молиявий ёрдам бериш орқали минтақани хавфли муҳитга айлантириш амалга оширилаётган инфратузилма лойиҳалари фаолиятини ва тижорат ҳамкорлиги ривожланишини хавф остига қўяди.

Шунинг учун Жанубий Кавказда юзага келадиган беқарорликлар Германия ва умуман Европа Иттифоқининг Марказий Осиё билан муносабатларидаги иқтисодий ва сиёсий манфаатларига зарар келтиради. Шунингдан назардан, Германия Франция ва Греция каби бошқа Европа давлатларини Арманистонни қўзғатувчи сиёсат ўрнига тинчлантирувчи сиёсатга қўндириши керак; Иккинчи Қорабоғ урушидан кейин Озарбайжон ва Арманистон ўртасида имзоланган ўт очишни тўхтатиш шартларининг бажарилиши Германия ва Марказий Осиё давлатлари ўртасидаги муносабатларни хавфсиз олиб бориши учун муҳим аҳамиятга эга. Чунки Жанубий Кавказдаги сиёсий келишмовчиликлар ва можаролар туфайли узилишларнинг йўқлиги Марказий коридорда логистикани самарали сақлаш мумкинлигини англатади¹².

Ўзбекистон-Германия: ўзаро ҳамкорликнинг устувор йўналишлари

Германия ва Ўзбекистон ўртасидаги савдо-иқтисодий муносабатларга эътибор қаратишнинг ўзи Берлиннинг Европа Иттифоқи ва Марказий Осиё давлатлари ўртасидаги муносабатлардаги ўрни ва ролини баҳолаш учун етарли. 2021 йилда Ўзбекистон ва Европа Иттифоқи ўртасидаги товар айирбошлаш ҳажми 3,8 миллиард долларни ташкил этди, унинг чорак қисми Германия ҳиссасига тўғри келди. Ўзбекистондан Германияга ўзаро товар айирбошлаш ва товарлар экспорти ҳажми ҳам ошди.

Германия 2022 йилда ташкилотга аъзо мамлакатлар ичида Ўзбекистон ташқи савдо айланмасида энг юқори кўрсаткични қайд этиб, жами савдо айланмасининг 2,3 фоизини ташкил этган. Шунингдек, сўнгги йилларда Германия Ўзбекистон ташқи савдо айланмаси ҳажмида юқори улушга эга бўлган ўнта мамлакат қаторидан жой олиб келмоқда¹³. Германия Ўзбекистон ва Европа Иттифоқи ўртасидаги умумий савдо ҳажмининг қарийб 26 фоизини ташкил этди. 2021 йилда Европа Иттифоқидан Ўзбекистонга киритилган

¹² <https://www.ankasam.org/the-importance-of-the-middle-corridor-in-the-germany-central-asia-strategic-partnership/?lang=en>

¹³ <https://yuz.uz/news/markaziy-osiyo--evropa-ittifoqi-jozibadorlik-markazi-yangi-iqtisodiy-imkoniyatlar-makoni>

сармояларнинг умумий ҳажмининг қарийб 60 фоизи Германия инвестициялари бўлиб, салкам 5,5 миллиард долларни ташкил этди. Шу билан бирга, мамлакат ҳукумати Ўзбекистоннинг Жаҳон савдо ташкилотига (ЖСТ) аъзо бўлишини ҳамда Европа Иттифоқи билан Кенгайтирилган шериклик ва ҳамкорлик тўғрисидаги битимнинг эрта имзоланишини қўллаб-қувватлайди.

Умуман олганда, 2016 йилдан 2022 йилгача Ўзбекистон ва Германия ўртасидаги товар айирбошлаш ҳажми 2,2 бараварга – 529,1 миллион доллардан 1,2 миллиард долларга ошган; экспорт 2,4 баравар ошди – 36,9 миллион доллардан 88,9 миллион долларга; импорт 2,2 баравар ортди – 492,2 миллион доллардан 1,1 миллиард долларгача. Германиянинг жаҳон савдосидаги улуши бу даврда 2,2 фоиздан 2,3 фоизга, жами экспорт 0,3 фоиздан 0,5 фоизга ўсди ва умумий импорт 4,1 фоиздан 3,5 фоизга қисқарди.

Германия Ўзбекистоннинг Европа Иттифоқидаги асосий иқтисодий ҳамкори ҳисобланади. Ўз навбатида, республикамиз Германиянинг Марказий Осиёдаги энг муҳим савдо шериги. Юртимизга кириб келадиган немис товарлари умумий ҳажмидаги асосий улуш машина ва ускуналар, кимё ва тегишли маҳсулотлар, транспорт воситалари учун эҳтиёт қисмлар, ўлчаш ва назорат қилиш ускуналарига тўғри келади. ЕИ томонидан берилган “GSP+” умумий имтиёзлар тизимининг бенефициар мақоми доирасида Ўзбекистон Германияга мева-сабзавот, ҳўл ва қурилган мева, ёнғоқ, помидор, тўқимачилик маҳсулотлари, тайёр кийим-кечак, шунингдек, саноат товарларининг айрим турларини экспорт қилади. “GSP+” мақоми Европа Иттифоқи мамлакатлари бозорларига етказиб берилиши мумкин бўлган кенг ассортимент – 6 мингдан ортиқ номдаги товарлар учун пасайтирилган тариф қўллашни назарда тутди. Маълумотларга кўра, 2022 йил Ўзбекистоннинг Германияга экспортида тўқимачилик маҳсулотлари 33, кимёвий маҳсулотлар (ўғитлар) 14, саноат (айрим турдаги металл ва элементлар) моллари 12, мева-сабзавот 9 фоизни ташкил этган¹⁴.

Иқтисодий ва сиёсий ислохотлар самарадорлигини шарт қилиб қўйган ҳолда, ЕИ Ўзбекистонга Преференциялар умумий тизими плюс (ГСП+) дастури доирасида имтиёзлар берди. 2008 йилдан бери Германия Марказий Осиёга сув ресурсларини бошқаришнинг долзарб муаммоларини ҳал қилишда ёрдам бериш учун “Берлин жараёни” деб ном олган.

Хулоса

Германия ва Марказий Осиё давлатлари ўртасидаги муносабатлар кўп қиррали ва турли даражаларда ривожланмоқда. Германиянинг Марказий Осиёга бурилишига турли сабаблар бор. Аввало, Германия каттароқ бозорларга чиқмоқчи. Иккинчидан, энергетика қарамлигининг Россияга салбий таъсирини бартараф этиш учун янги муқобилларга мурожаат

¹⁴ Ўзбекистон Германиянинг Марказий Осиёдаги муҳим ҳамкори. 29.09.2023

<http://nhrc.uz/uz/news/uzbekistan-vazhnyj-partner-germanii-v-tsentranoj-azii>

қилмоқда. Учинчидан, Германия Россия ва Хитойга қарши Марказий Осиёдаги иштирокини кучайтирмоқчи. Айтиш мумкинки, бу сиёсатнинг асосий сабаби сақланиб қолган глобал кучга айланиш истагидир. Ниҳоят, Марказий Осиёда немисларнинг мавжудлиги Германияни бу минтақага қизиқиш уйғотади. Шу нуқтаи назардан, Марказий Осиёда янги акторга айланишга ҳаракат қилаётган Германия минтақа давлатлари учун ҳам янги иқтисодий ҳамкор дегани.

Европа Иттифоқининг энг йирик иқтисодий кучи бўлган Германия Марказий Осиё давлатлари билан муносабатларини яхшилаш орқали иқтисодий контекстда Европадаги ҳозирги статус-квонини сақлаб қолишни мақсад қилган ва Европа Иттифоқига Марказий Осиёда ўз таъсирини ривожлантириш имконини берувчи ташаббусга асос солган. Ушбу ташаббус натижасида Марказий Осиё давлатлари ва Германия ўртасида ўрнатилган стратегик шерикликни амалга ошириш ва барқарор ривожлантириш мумкин. Прагматик ёндашув бўлган Ўрта коридордан фойдаланиш қарори Жанубий Кавказ тинчлигига бўлган эҳтиёжни оширади.

Фойдаланилган адабиётлар:

1. “Ўзбекистан – важный партнер Германии в Центральной Азии”. 29.09.2023 <http://nhrc.uz/uz/news/> (25.05.2024)
2. Zohreh Ghadbeigy. Germany's security policy in Central Asia and the Caucasus after 1991. <https://www.researchgate.net/publication/359771214>. April 2022.
3. Jakub Eberle, Understanding German Foreign Policy in the (Post-)Merkel Era—Review Essay, International Studies Review, Volume 25, Issue 2, June 2023, viad007,
4. Hess, M. (2004). Central Asia: Mackinder Revisited? Connections, 3(1), 95–106. <http://www.jstor.org/stable/26323024> т
5. Joint Declaration by Heads of State of Central Asia and the Federal Chancellor of Germany”, Bundesregierung, <https://www.bundesregierung.de/resource/blob/> (20.05.2024)
6. Joint Declaration by Heads of State of Central Asia and the Federal Chancellor of Germany”, Bundesregierung, <https://www.bundesregierung.de/resource/> (20.05.2024)
7. <https://www.worldbank.org/en/news/press-release/2023/11/27>
8. <https://www.maersk.com/news/articles/2023/09/13/unlocking-the-middle-corridor-a-new-route-for-central-asia-to-europe-logistics#:~:text=What%20is%20the%20Middle%20Corridor,region%20and%20further%20into%20Europe>.
9. <https://www.ankasam.org/the-importance-of-the-middle-corridor-in-the-germany-central-asia-strategic-partnership/?lang=en>

10. Victor Kotsev, “The Middle Corridor: Central Asia’s Rail Independence Vision”, Railway Technology, <https://www.railway-technology.com/features/the-middle-corridor-central-asias-rail-independence-vision/>
11. “Chinese Ambassador Confirms Chinese Interest in Anaklia Port”, Civil Georgia, <https://civil.ge/archives/558042>,
12. <https://www.ankasam.org/the-importance-of-the-middle-corridor-in-the-germany-central-asia-strategic-partnership/?lang=en>
13. <https://yuz.uz/news/markaziy-osiyo--evropa-ittifoqi-jozibadorlik-markazi-yangi-iqtisodiy-imkoniyatlar-makoni>
14. Ўзбекистон Германиянинг Марказий Осиёдаги муҳим ҳамкори.
29.09.2023 <http://nhrc.uz/uz/news/uzbekistan-vazhnyj-partner-germanii-v-tsentranoj-azii>